

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΑΟΥΣΤ

Ἔχω ἀρχίσῃ τῇ μετάφραση τοῦ Φάουστ, ἀπεδῶ καὶ μερικά χρόνια, καὶ τὰ λίγα κομμάτια ποῦ δημοσίευσα σὲ διάφορα περιοδικὰ εἶναι τὰ μόνα μέρη ἀπὸ τὸ ἐγτασφράγιστο βιβλίον ποῦ δόθηκαν ποτὲ στὸ ἑλληνικὸ κοινό· κι' οὔτε τίποτε ἄλλο ἔχει γραφῇ, ὅσο ἐγὼ γνωρίζω σχετικὸ μὲ τὸ βιβλίον αὐτό, ὅπου ἡ ἀνθρωπινὴ διάνοια λές κ' ἔδωσε τὸ ὁλοκληρωτικὸ μέτρο τῆς δυνάμεώς της. Κι' ὅσο γιὰ μιὰ μετάφραση ὅπως δὴποτε τέλεια τοῦ ἔργου, βέβαια εἶναι πολὺ ἀκόμῃ ἀγούρη ἢ φιλολογία μας γιὰ νὰ ἔχῃ κανεὶς τέτοια ἀπαίτηση, κι' ἂν ἐγὼ ἐχαρρακτήρισα δοκίμια πάντα τὰ κομμάτια ποῦ τόλμησα νὰ δημοσιεύσω, κι' αὐτὸ λίγο μου φαίνεται γιὰ νὰ σηκώσῃ καὶ τὴν παραμικρότερη ἀξίωση ποῦ θὰ νόμιζε ἴσως κανεὶς πῶς ἔχω γιὰ τὴν ἐργασία μου αὐτή. Μὰ ὡς ποῦ νὰ τελειώσῃ — κι' ἂν τελειώσῃ ποτὲ—ἡ ἀρχινημένη μου μετάφραση, μιὰ καλὴ ἀνάλυση τοῦ δευτέρου Φάουστ ἔκρινα (ἀφοῦ κι' αὐτὸ δὲν ἔχει γίνῃ ὡς τώρα) πῶς θὰ εἴτανε ἀπαραίτητη πιά γιὰ νὰ κάμω στενωτέρη κάπως γνωριμὴ μὲ τὸ ἔργον, ὅσον ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ ἔργα τῆς μεγάλης τέχνης· κι' αὐτὸ κάνω ἐδῶ.

Καθένας μπορεῖ νὰ φαντασθῇ—καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ—τί ἔχει κάμῃ ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ καὶ κριτικὴ τοῦ Φάουστ· κι' ἀλήθεια λίγα φιλολογικὰ ἔργα μπορεῖ νὰ βρεθοῦν ποῦ νὰ ἔχουν τόσο πλούσια βιβλιογραφία κι' ἂς φαντασθῇ κανεὶς ἀκόμῃ τὴν τόλμην τοῦ Ἑλλήνα κριτικοῦ ποῦ θ' ἀποκοτοῦσε νὰ πῇ τὸ δικό του τὸ κάτι τὸ ἀνείπωτο ἢ τὸ καλύτερον διατυπωμένο· δική μου ποτὲ δὲ θάναί ἡ τόλμη τούτη. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πολὺ εἰδικὰ ἔργα τῆς γερμανικῆς σοφίας εἰν' ἀπρόσιτα ἀκόμῃ γιὰ μᾶς, προτίμησα νὰ προσφέρω ἕνα βιβλιαράκι ἀπλὸ κ' εὐκολοχώνευτο, ποῦ γιὰ τίς ἀρετὲς τοῦ αὐτὸς ἴσα ἴσα ἔχε καὶ στὴ Γερμανία πολλὴ ἐκτίμησι καὶ διὰδοσι.

Τὸ ἔγραψε ὁ ἀμερικάνος Μπογιέζεν, ποιητὴς δόκιμος καὶ κηθηγητὴς τῆς γερμανικῆς φιλολογίας σ' ἕνα πανεπιστήμιον τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, τὸ μετέφρασε στὸ γερμανικὸ ὁ Ὁτφριδ Μύλιους, καὶ τὴν μετάφραση αὐτὴ ἀκολουθῶ κι' ἐγὼ ἐδῶ¹.

1. Goethe and Schiller ; their Lives and their Works ; including a Commentary on Goethe's Faust ; by Hjalmar H. Boyesen. — Ein Kommentar zu Goethe's Faust on H. H. Boyesen ; autorisierte deutsche Bearbeitung von O. Mylius.

Ὁ σκοπός μου δὲν εἶναι νὰ ἐπιχειριστῶ νὰ ἐκθέσω μ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες τὸ περιεχόμενο τοῦ δεύτερου Φάουστ, σκέπτομαι μονάχα, ὅσο εἶμαι σὲ θέση νὰ τὸ κάμω, νὰ φανερώσω μὲ μεγάλες καὶ περιληπτικές γραμμὲς τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὸν ὀργανικὸ σύνδεσμο τῶν ἰδεῶν, ποῦ ζοῦν καὶ σφύζουν κάτω ἀπὸ ἓνα πλῆθος ἀνάκατα προσωπίδες καὶ σκοτεινὲς ἀλληγορίες.

Ὁ Φάουστ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ συνειθισμένα δράματα, καὶ οὔτε εἴτανέ ποτε, καθὼς φαίνεται, προωρισμένος ἀπὸ τὸν ποιητὴ του νὰ παρασταθῇ σ' τὸ θέατρο· γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ δὲ μπορεῖ νὰ κριθῇ μὲ τοὺς συνειθισμένους κανόνες τῆς δραματικῆς τέχνης. Κάθε νέα φορὰ ποῦ διαβάζω τὸ Φάουστ μοῦ κάνει πάντα τὴν ἐντύπωση σὰ νὰ εἶχε βγῇ ἐκεῖνη τὴν ὥρα ἴσα ἴσα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ δημιουργοῦ του. Θὰ μένη πάντα γιὰ μένα σὰν ἓνα εἶδος Ἀποκάλυψη σὰν μιὰ ἀδημιούργητη παγκόσμια φανέρωση, ποῦ γιὰ κάθε νέα γενεὰ θὰ κρύβη καινούρια προμήθεια ἀπὸ δυνατὲς καὶ βαθεῖες ἀλήθειες. Εἶναι σ' ὅλη της τὴν ἐθέτατη ἔννοια μιὰ Ἐπιτομή, δηλαδή τὸ συμπέρασμα καὶ τὸ ἐξαγόμενο τὸ πιὸ εὐγενικὸ ἀποστάλαγμα ἐνὸς ιδεώδους βίου. Εἶναι ἔργο δυνατό, γιατί καὶ κείνος ποῦ τῇγραφε εἵτανε ἄνθρωπος δυνατῆς. Εἵτανε (καθὼς δὲ θὰ δυσκολευθῶ νὰ ὑποστηρίξω) τὸ τελειότερο παράδειγμα ἀπ' ὅσα ἔχει νὰ φανερώσῃ ἡ παγκόσμια ἱστορία ἀνθρώπου ποῦ ὅλο μεγαλώνοντας ἔφτασε σ' τὴν τέλεια ὀριμότητά καὶ μεγαλεῖο τῆς πνευματικῆς δύναμης. Κι' αὐτὴ τὴν ὀριμασμένη τελειότητα κι' ὅλη τὴν πρόοδο ποῦ ἀκλούθησε γιὰ νὰ τὴν φτάσῃ, τὴν παράστησεν ὁ Γκαίτε εἰκονικὰ στὸ Φάουστ ὅσο μπορεῖ νὰ παρασταθῇ ἓνα τέτοιο πρᾶμα μὲ τὰ λόγια καὶ μὲ τὴ γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων. Ὁποῖος λοιπὸν θᾶθελε νὰ κρίνῃ τὸ Γκαίτε μὲ τὰ λεπτολόγια κοινωνικὰ σταθμὰ τῆς δικῆς του τῆς περιωρισμένης τῆς ζωῆς, αὐτὸς τοῦ κάκου θᾶχανε τὸν κόπο του γιὰ νὰ καταλάβῃ τὸ Φάουστ, γιατί εἶναι τοῦ Γκαίτε τὸ ζεστὸ καὶ τρικρομισμένο ζωτικὸ αἷμα ποῦ τρέχει μέσα εἰς φλέβες τοῦ Φάουστ. Ὁ μεγάλος ἄντρας εἶναι σὰν τὸ ψηλὸ τὸ βουνό, ποῦ δὲ μπορεῖ τὸ ψῆλός του νὰ μετρηθῇ μὲ τὸν πῆχυ, μόνο χρειάζεται βαρόμετρο γι' αὐτό. Ἡ κεντρικὴ σκέψη καὶ ἡ κινητήρια δύναμις ὅλης του τῆς ζωῆς λέγει ὁ Ἔτνερ γιὰ τὸν Γκαίτε «εἵτανε ἓνας πόθος γιὰ τὴν τέλεια κι' ἀνεμπόδιστη ἀνάπτυξη ὁλάκερης τῆς ἀνθρώπινης φύσης». Κι' ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ εἶναι του εἵτανε μεγάλοπρεπες καὶ ποικιλότροπες, κ' ἔτσι ἐξηγοῦνται οἱ τιτανικὲς ἀναλογίαι τῆς τραγῳδίας αὐτῆς, ἡ τεράστια τῆς σύλληψη, ὅλο τὸ ψῆλος καὶ τὸ πλάτος τοῦ ἰδεαλισμοῦ της, καὶ ἡ θαυμάσια γενικότητα ποῦ ὅλα σχεδὸν τὰ στρώματα καὶ τὶς συνθέσεις τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἀγγίζει εἴτε ἀπὸ κοντὰ εἴτε ἀπὸ μακριά. Γι' αὐτὸ κι' οἱ γερμανοὶ γραμματυλοὶ μὲ μιὰ ξεχωριστὴ προτίμηση ὀνομάζουσι τὸ Φάουστ κοσμοέπος καὶ ἀλήθεια τοῦ ταιριάζει τὸ ὄνομα. Τὸ τιτανικὸ ἔργο τῆς νιότης τοῦ Γκαίτε (ποῦ τὸ διακίωνισε σ' τὸν Προμηθεά καὶ σ' τὸν Γκέτς πὸν Φερλιχίγκεν, ἡ κανονικὴ ὁλοένα

πρόοδος σ' τὴν τελειότητα, μετὰ τὸ γυρισμὸ τοῦ ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ἡ πρακτικὴ τοῦ δράσης κ' ἡ προσπάθεια γιὰ νὰ φτάνη πάντα κι' ὅλο σὲ λογικὰ καὶ προσιτὰ ἀποτελέσματα, ἡ εὐρύτατη καὶ ὀξύθυρη σοφία τῶν βαθειῶν τοῦ γερατειῶν — ὅλα μαζί αὐτὰ εἶναι στοιχεῖα ὀργανικὰ καὶ ζωτικὰ ποῦ μπαίνουνε μέσα στὸ Φάουστ. Κι' ὅσο καὶ νὰ φαίνεται ἀπέξω ἀπέξω ἀποσπασματικὸ τὸ δράμα, ἔχει ὅμως στὸ βάθος μιὰ τέλεια ὀργανικὴ ἐνότητα στὸν ἴδιο ἀπαράλλακτα βαθμὸ ὥπως εἴτανε καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τοῦ ποιητῆ. Μπορεῖ στὸν ἴδιον, ὅσο ζοῦσε νὰ μὴ τοῦ φαίνονταν ἔτσι τὸ πρᾶμα καὶ γι' αὐτὸ πολὺ φυσικὸ φαίνεται κι' ἄλλο τόσο σημαντικὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἔλεγεν ὁ ἴδιος γιὰ τὸ Φάουστ, πῶς ὅτι δηλαδὴ ἔμελλε νὰ μείνῃ ἀπόσπασμα γιὰ πάντα. Ἐμεῖς κρίνοντας τὸ ἔργον κατὰ πῶς τὸ βλέπομε σήμερα, βρίσκομε πολὺ φυσικὸ πῶς ὁ Γκαίτε το τελείωσε μόνου λίγους μῆνες πρὶν νὰ πεθάνῃ καὶ πῶς τὸ ἄφητε νὰ ἐκδοθῇ μετὰ τὸ θάνατό του. Μὰ κι' ὁ Ἐκκερμαν διηγεῖται πῶς τὸν καιρὸ ποῦ ὁ Γκαίτε σπράγιζε κ' ἔβαζε κατὰ μέρος τοῦ τὸ δέμα ποῦ ἔκλεισε τὸ χειρόγραφο τοῦ δεύτερου Φάουστ, ἐδήλωσε πῶς εἶχε γιὰ δῶρο πρὸς τὴ ζωὴ ποῦ τοῦ ἔμενε, γιὰτὶ ἀλήθεια μικρὴ-πιά σημασία εἶχε ὅ,τι τοῦ λείπονται ἀκόμα νὰ κάμῃ.

Πολλοὶ κριτικοὶ ἔχουνε ἐκφράσῃ τὴν ἀμφιβολία τους ἂν εἶναι ἡ ὄχι αὐθεντικὴ ἡ δὴλωση τοῦ Γκαίτε, πῶς ὅτι ἡ ιδέα τῆς τραγωδίας ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ γεννήθηκε μέσα στὸ νοῦ τοῦ εἶχε πάρῃ ἀμέσως ἀπὸ τότε τὴν ὀριστικὴν τῆς μορφῆς καὶ τὸ περίγραμμά τελειωμένου ἔργου, ἀπαράλλακτα ὥπως τὸ ἔχομε τώρα ἐμπρὸς μας. Σὲ μένα ὅμως δὲν φαίνεται καθόλου ἀπίθανη ἡ δὴλωση αὕτη· οὔτε σ' ὅλη τὴν τόσο μεγάλη ἀλληλογραφία τοῦ Γκαίτε, ὅσο εἶμαι σὲ θέσῃ νὰ κρίνω, δὲ βρίσκεται οὔτε ἓνα μέρος ποῦ νὰ εἶναι σὲ ἀντίφαση πᾶνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἐπῆρε βέβαια τὸ ποίημα διάφορες μεταβολές, ὅσο ἄλλαζε μὲ τοὺς καιροὺς καὶ τὸ Σύμβολο τῆς ποιητικῆς πίστης τοῦ Γκαίτε, καὶ πάντα οἱ λεπτομέρειες σ' τὴν ἐκτέλεση περνοῦσαν ἀπὸ τὸ παντοτενὸ κόσκινο τῆς κριτικῆς του. Μὰ μόλις μπορεῖ καὶ νὰ βάλῃ κανεὶς σ' τὸ νοῦ τοῦ πῶς εἶναι κατοπινὴ τοῦ δεύτερου Φάουστ ἡ σύλληψη, πῶς εἶναι ὑστερνώτερη φαντασία, πῶς εἶναι ἔτσι παράρτημα τῆς τύχης, ποῦ τὸ κόλλησεν ὁ Γκαίτε στὸ ζωντανὸ στόμα τοῦ πρώτου Φάουστ, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ βάλῃ στὴν τρεχούμενη κυκλοφορίᾳ κάποιες αἰσθητικῆς του πεποιθήσεις ποῦ τὸν εἶχανε κυριεύσῃ κατόπι ἀφοῦ γύρισε ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Μιὰ τέτοια προϋπόθεσις ἀναγκαστικὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ σὲ συμπέρασμα, ποῦ κανεὶς βέβαια σπουδαῖος μελετητὴς τοῦ Γκαίτε δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ δεχθῇ, πῶς εἶχε δηλαδὴ τὸ σχέδιον νὰ παρὰδῶσῃ τὸ Φάουστ στὸ δαίμονα καὶ ν' ἀφήσῃ κἄθε τοῦ εὐγενικῆς προσπάθειας νὰ τελειώσῃ μὲ τὸν ἠθικὸ τοῦ ὄλεθρο. Ἀπὸ τότε ἀκόμη ποῦ γράφηκεν ὁ «Πρόλογος σ' τὸν οὐρανὸν» (1797) δὲν μπορούσε νὰχε καμιάν ἀμφιβολία ὁ Γκαίτε γιὰ τὴν τελικὴ τύχη ποῦ προώριζε γιὰ τὸν ἥρωά του. Ὅπως εἶδαμε, τὸ Φάουστ τὸν εἶχε πάρῃ ὁ ποιητὴς γιὰ τύπο ὀλόκληρου τοῦ

ανθρώπινου είδους και είτανε αδύνατο νά είχε θελήση νά πῇ ἀποξαρχῆς ὁ Γκαίτε πῶς ὦλη ἡ ἀνθρωπότητα, ὅλο τὸ είδος θά τελείωνε μὲ μιὰ ἡθικὴ χρεωκοπία. Ἀκόμα τότε, ς' τὴν ἴδια σκηνή, ἐκφράζει ὁ Κύριος τὴν πίστη, πῶς ὁ Φάουστ ἔπρεπε μιὰ μέρα, ἀφοῦ θά δυνάμωνε πρῶτα νικόντας τοὺς πειρασμοὺς ποὺ θά τοῦ ἔστηνε ὁ Μεφιστοφελῆς στὸ δρόμο του, ν' ἀνυψωθῇ σὲ ἀνώτερη πνευματικὴ κατάρσταση. Ὁ Μεφιστοφελῆς βέβαια, ποὺ θά είτανε τὸ μέσο γιὰ νά φτάσῃ ὁ Ἀνθρωπος ς' αὐτὴ τὴ νίκη, ἔπρεπε νά ἐργασθῇ σὰν δαίμονας ποὺ είτανε· ὁμῶς νά τὸν ἀφήσῃ ὁ ποιητὴς νά κερδίσῃ τὸ στοίχημά του μὲ τὸ Θεό, θά είτανε σὰ νά ἤθελε νά δείξῃ ἓνα τέτοιο πεσσιμισμὸς, ποῦμποροῦσε ἀξιόλογα νά ταίριαζε γιὰ ἓναν Σοπερχάουερ, γιὰ ἓνα Χάρτμαν, μὰ δὲ θά είτανε καθόλου σύμφωνος μὲ τὸ πνεῦμα και μὲ τὴν ἰδέα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Γκαίτε. Ἀπ' τᾶλλο μέρος — κι' αὐτὴ ἡ παρατήρηση συντείνει πολὺ ς' αὐτὸ ποῦ θέλουμε νάποδείξουμε—ὁλόκληρος ὁ μῦθος και ἡ οἰκονομία τοῦ πρώτου μέρους θά είχε κᾶπως διαφορετικὰ ταιριασθῇ. Ὁ χαρακτῆρας τοῦ Μεφιστοφελῆ δὲ θά εἰκονίζονταν μὲ πόσους μοιραίους περιορισμοὺς, και ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Φάουστ, σὲ τόσες μεριές, δὲ θά ξεχώριζεν ἔτσι φῶς φανερά.

Ἔτσι λοιπὸ και μὲ τὸ δίκιο πρέπει νά δεχτοῦμε πῶς και ὁ δεῦτερος Φάουστ εἶναι ἐπίσης οὐσιαστικὸ μέρος τῆς τραγωδίας καθὼς και τὸ πρώτο· γιὰτὶ ἄλλιῶς, ἡ λύπη τοῦ πρώτου μέρους ποῦ παρχδίνει τὸ Φάουστ ς' τὴ δύναμη τοῦ ἐχθροῦ του θά είτανε σὲ φανερὴ ἀντίθεση μὲ τὸ πνεῦμα τὸ μεγχλόφρονο κ' ἐλευθέριο τῆς ζωῆς τοῦ Γκαίτε. Μολαταῦταμποροῦμε νά φέρουμε πολλές ἀντιρρήσεις σὲ πολλὰ μέρη. Ἀρχετὲς λεπτομέρειες ποῦ εἶναι και δὲν εἶναι σύμφωνες μὲ τὸ καθολικὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου, μποροῦμε νά τὶς κτυπήσουμε. Ὅμως ἡ αὐτοῖδέα τοῦ ἔργου σ' ὅλο τὸν ὀρίζοντά της εἶναι τόσο ὑπερφυσικὴ και τόσο ἄπειρες βαθειὲς ἔννοιες μπορεῖ παντοτεινὰ νά φέρνῃ στὴ μέση, ποῦ μόνον ἀπὸ μιὰ θαυμάσια μεγαλοφυΐα θάμποροῦσε νά βγῇ. Καὶ χωρὶς νά θέλω εἶμαι ἀναγκασμένος νά κλίνω κ' ἐγὼ σ' ἐκεῖνο ποῦ λένε· πῶς και κεῖνο δηλ. ποῦ εἶναι νά τὸ πάρωμε γιὰ λανθασμένο, ἔχει τὴν ἐσωτερικὴ του ἀξία και σημασία και πρέπει νά τὸ καταπιάνουμε μὲ ὑποχρεωτικὴ εὐλάβεια, ἐπεὶδὴ ς' τοῦ Γκαίτε τὴ ζωὴ τίποτα δὲ βρίσκειται ἀσήμαντο και ποῦ νά μὴν ἀξίζει.

(Ἀκολουθεῖ)

I. Γρουπάρις

